

Probablement Thor no existeix

Enric Plaza

Hem permetreu, abans de parlar de ciència, un petit *excursus*. Prometo arribar al *codi binari*, però primer parlaré de Déu i dels ateus.

El bus ateu

Em sap greu no haver vist encara cap dels busos que a Catalunya (o només a Barcelona?) duen l'eslògan "Probablement Déu no existeix." He vist les fotos dels busos, i m'ha deixat esbalaït el color rosa (o fúcsia!) de les lletres que componen aquesta frase. No m'entengueu malament: estic totalment a favor d'excitar el debat públic sobre la necessitat de tenir una societat secular. Tanmateix, a més del color rosa, la versió catalana del eslògan no és tant precisa com l'anglesa: *There is (probably) no God*. És a dir, "Probablement, no hi ha cap Déu". Fixeu-vos en la diferència: els ateus catalans encara viuen dins una societat cristiana, afirmen que el Déu cristià "no existeix", mentre que la versió anglesa és més cosmopolita: no n'hi ha cap, de déu, sigui Al·là o la Trinitat, sigui Thor o Shiva.

Probablement, sóc un ateu; tanmateix no m'hi sento.

Quan sento discutir de l'existència de Déu em pregunto perquè ningú no es discuteix sobre l'existència de Thor. Sembla clar que la raó és que, Thor, no hi figura en el paisatge mental de la gent. Per mi és el mateix: Déu, Jehovà-Elohim, Al·là (literalment "el déu") no hi figuren, exactament de la mateixa manera que Thor i Shiva no hi figuren. Cal declarar-se a-teu i no cal declarar-se a-thorià o a-shivià? Perquè Al·là o Thor no figuren en el paisatge mental d'un cristià? O és tot el mateix, "alguna cosa" que no coneixem?

Del cert vaig ser-ne un, d'ateu; recordo que quan llegia Bakunin tenia clar que la raó de ser ateu era política: "Ni Déu ni Amo", "Si Déu existís, caldria eliminar-lo." La societat on vivim, per sort, és força secular. L'Estudi d'Opinió del 2005 del Institut Català d'Estadística indica que a Catalunya un 22,5% es declaren com a no creients (ateus), un 16,5% com agnòstics i un 59% com a creients en alguna religió. És a dir, un 39% es declara explícitament "secular," quantitat prou significativa car pocs països arriben a aquest al nivell d'irreligió. A nivell mundial, s'estima que un 16% de la població és atea o agnòstica.

És més, sospito que molts dels que es declaren creients són probablement "seculars funcionals," és a dir que tenen opinions i actituds que són independents del fet de ser "creients"; o dit d'una manera més forta,

que viuen cada dia com si no hi hagués el déu en el que (suposadament) creuen. Una altra manera d'abordar-ho és mirar les dades europees, donat que és el continent més secular.

A Europa, l'*Eurobaròmetre* del 2005 estima que un 52% dels ciutadans de l'Unió Europea creuen que hi ha un Déu, un 18% que són no creients, i un 27% creuen que "hi ha alguna cosa." La pregunta, de fet, no és si creuen que "hi ha alguna cosa", és encara més curiosa. La pregunta demana a la gent si creu "en alguna mena d'esperit o força vital" – no em pregunteu que vol dir això o en què creu o deixa de creure la gent que opta per aquesta opció! Així doncs, és ben estranya la qüestió, però crec que retrata bé aquest secularisme difús o funcional tan estès, gent que no es considera creient (o cristiana) però que té una necessitat insatisfeta: la necessitat que "hi hagi alguna cosa." (Més tard veurem per quina raó cal que hi hagi "alguna cosa").

Suposadament el racionalisme, del qual la ciència n'és una part, hauria de poder omplir quest buit, però el fet contrastat és que no ho ha fet. Això ens porta a la vella discussió entre ciència i religió, però no és aquest el tema d'aquest article. Donat que la nostra cultura és dins la civilització occidental, l'arrel de la qual són els grecs, els quals van inventar la metafísica i el concepte modern de Déu, la pregunta que ens podem fer és aquesta: com seria una societat sense déu? Ens la podem imaginar?

Una civilització sense déus

Doncs no cal imaginar-la, car hi ha una civilització que des de fa segles viu sense déu(s): la Xina dels Han. La Xina clàssica, i no ja l'estat modern comunista, no tenia cap concepte de *religió* ni de *Déu*. De fet, quan els missioners cristians van arribar a la Xina no van trobat un terme xinès que poguessin emprar per tal de traduir la Bíblia o explicar els evangelis als naturals del país. Així, per tal de traduir "Déu," els missioners protestants del segle XIX a la Xina meridional varen fer servir *Shàngdì* (上帝 literalment L'Emperador de Dalt), mentre que el segle XX els missioners americans varen preferir *Shén* (神 que denota un ens sobrenatural, màgic, o misteriós, segons el context). Els catòlics van usar un altre terme, *Tiānzǔ* (天主 literalment "el Sobirà/Rei (*Zhǔ*) del Cel (*Tiān*)". Per últim, els Hui, la minoria xinesa musulmana, fan servir el terme importat pels cristians nestorians arribats per la ruta de la seda *Zhēnzhǔ* (真主), que vol dir "el Rei Ver."

Com pot ser això? De fet, costa d'entendre des del punt de vista occidental, car els xinesos tenen temples, cerimònies etc., coses que nosaltres anomenem "religioses". Històricament, la civilització xinesa va abandonar aviat el concepte d'un déu que era "sobirà" d'altres déus o del reialme celestial; el terme *Shàngdì* esmentat abans existia en l'antiguitat, però es va abandonar a favor del concepte *Tiān* (Cel). El Cel ja no és una deïtat, és un concepte impersonal, el significat del qual és essencialment denotar el principi organitzador del món. La manera més fàcil de traduir *Tiān* és Cosmos, en el sentit grec de l'Univers organitzat i harmoniós, de les lleis naturals.

Els occidentals som presoners encara de la visió metafísica de l'Univers, i sovint anomenem a l'Univers "la Creació"; és a dir l'Univers té una "causa" externa o transcendent, un "Creador." Com pot existir alguna cosa, en lloc de no-res? "Alguna cosa" ha d'haver creat l'existència, sigui Déu o el *Big Bang* (que en boca de certs cosmòlegs acaba prenent un contingut místic i transcendent). No és estrany que la gent d'Europa necessiti "alguna cosa" per tal de fer quadrar la seva visió del món!

El concepte de *Tiān*, en canvi, no és transcendent, és *immanent*: semblant a la *Natura naturans* de Spinoza, la "natura fent allò que la natura fa," és la Natura (o l'Univers) entesa no com una cosa estàtica, sinó com un principi actiu. El que s'esdevé al món ocorre *sponte sua*, no perquè ho vulgui o ho comandi cap ens extern (transcendent) al propi món. A Occident, el filòsof Deleuze ha provat de desenvolupar una "filosofia de la

immanència” per tal d’escapar de la nostra presó metafísica. Per tal de fer això, substitueix el concepte d’èsser, de substància, per la noció de *procés*. Precisament, tot el pensament xinès es basa en el *Tao*, en la noció de procés. Dit en altres paraules, es basa en la idea que res no és permanent, i que l’única cosa constant és el canvi. Així, no hi cal una Creació (ni temps zero en el Big Bang), que només és necessària per tal de crear els “éssers”. En la visió xinesa, els éssers no existeixen més que com configuracions transitòries. En aquest “procés del món” (que en xinès es diu “el Cel i Terra”) només hi ha el canvi continu en les configuracions de la realitat, sens principi ni fi. Mentre Occident sembla avorrir i témer la idea de la impermanència, la Xina clàssica la va fer seva; és el que els japonesos anomenen *mono-no-aware*, la sensibilitat de l’efímer.

Si no té Bíblia o Déu, que té la civilització xinesa com text que expliqui el món i doni fonament a una civilització?

El codi original

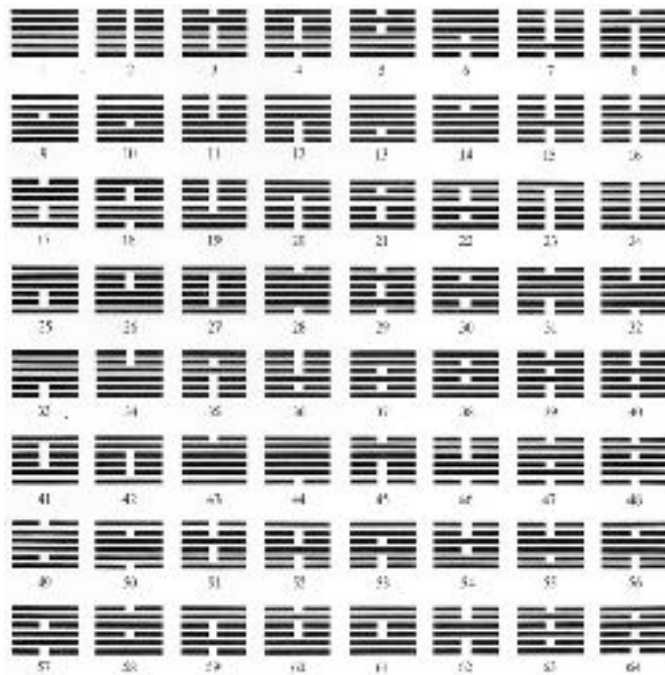
Sant Joan diu al començament del seu Evangeli: “Al principi existia el Verb” (o segons una altra traducció “A l’origen hi ha el Mot”); “verb” o “mot”, són la traducció de *logos*, que també pot voler dir “pensament” o “ment”. No és estrany que les tres religions monoteistes s’anomenin “religions del llibre”. La narració, els mots, són a l’origen (*arché*) de les religions occidentals. I la Bíblia, a més, és un conjunt d’històries, de contes; és una sèrie novel·lada, la saga d’una nissaga, i una col·lecció (en els evangelis) de faules exemplars anomenades “paràboles”. No és, de cap manera, un tractat filosòfic sobre l’origen de la existència o la naturalesa de l’home.

L’aproximació xinesa és totalment diferent. Confuci crea una escola filosòfica estudiant la naturalesa de l’home i la societat, i aquesta escola és a la base de l’organització social xinesa (també, per desgràcia, de la invenció del funcionariat, invenció admirada pels jesuïtes que la van importar a Europa). D’altra banda, a l’origen (anterior a Confuci) no hi ha un text sinó un *codi*, binari per ser exacte: el *Llibre de les Transformacions*.

El I Ching (易经, pronunciat en mandarí *Yìjīng*) consta de 64 hexagrames, és a dir de 64 combinacions d’una cadena de 6 dígit binaris. Si els codifiquem amb zeros i uns tenim la sèrie que comença a (000000, 000001 ...) fins arribar a (... 111110, 111111); si ho codifiquem amb dues línies, línia sencera (I) i línia trencada (⚊), tenim la codificació clàssica de la Figura 1. Leibnitz va escriure el 1703 que va trobar en els hexagrames la base per establir la universalitat del sistema binari, prenent 111111 com 000000, 111111 com 000001, etc. Dos hexagrames representen els dos principis del yin/yang, el Cel (☰) i la Terra (☷), on el Cel és el principi *incitador* de la transformació (“actiu” o “creador”) i la Terra és el principi *actualitzador*, el que dona forma concreta a la transformació en una configuració nova del real. Les altres 62 figures representen “patrons” o regularitats que s’han observat en les configuracions del real. Així es pot trobar *Ascens*, *Declivi*, *Estancament*, etc; i es poden entendre d’una manera similar als *Design Patterns* en programació, una idea que prové de l’arquitecte Christopher Alexander.

Els 64 hexagrames del I Ching.

Cada hexagrama representa no una configuració estàtica, ans un procés dinàmic. Així, l’hexagrama *Ascens* (☰) es llegeix de baix a dalt, donant la seqüència 111000 (111111), i l’I Ching conté els comentaris que interpreten aquest patró. Val a dir que hauria estat força bo que haguéssim aplicat aquest patró a l’època de la

bombolla immobiliària, quan lligàvem els gossos amb llonganisses. L'hexagrama *Ascens*, patró per al “temps de prosperitat”, considera aquesta situació com un procés, que creix i arriba a un “apogeu”, després del qual, segons si la nostra conducta s'adequa bé a la situació o no, es desencadena un procés estable (que manté la prosperitat) o comença un *Declivi*. No es tracta d'endevinar el futur: es tracta de copsar la situació dinàmica del món, i les forces que s'hi entrecreuen, per tal de decidir l'*acció adequada*. Senti comú, si voleu. Heus aquí el cor del pensament xinès, basat en un coneixement pràctic abans que teòric: l'adequació a cada cas i ocasió.

Una última distinció entre el pensament occidental i el pensament processual xinès és interessant. La tradició occidental ha buscat sempre una causa externa a les coses que passen, i una Primera Causa que és el Creador. El pensament xinès, en canvi basa el procés en la interacció entre els elements. Per aquesta raó no pot haver l'U (una Primera Causa), però hi calen almenys *dos* (yin/yang) per tal d'establir una interacció.

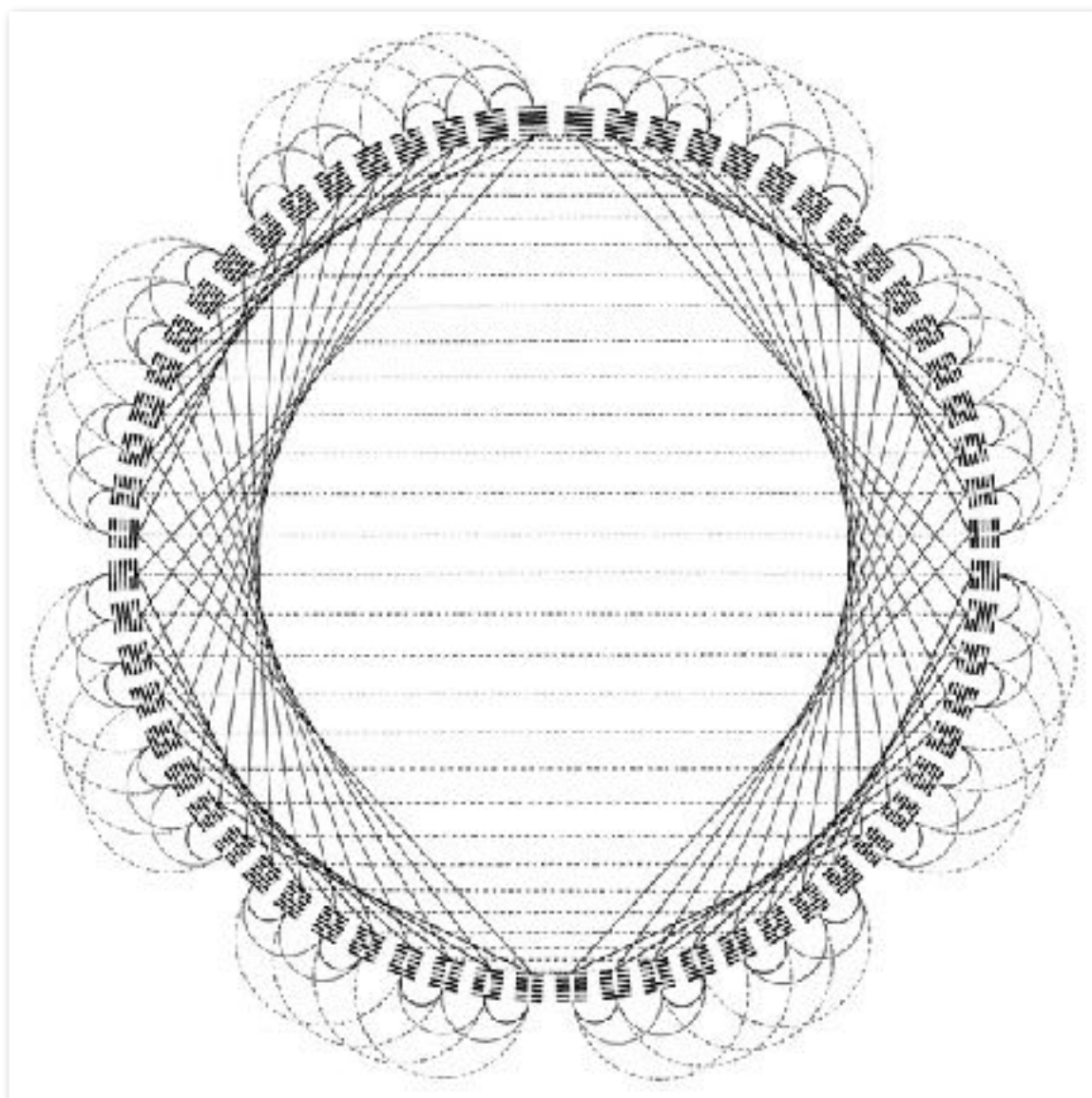
És això, de debó, ciència?

Potser la Xina no va desenvolupar el mètode científic. Tanmateix, Europa tampoc no ho va fer fins el segle XVII (amb Francis Bacon), mentre que la Xina clàssica ja havia inventat el compàs, la pólvora, el paper i la impremta (les anomenades “4 grans invencions de l'antigor”). La “Sutra del Diamant” del segle IX és el document imprès més antic del món, i la impremta de tipus mòbils (reinventada per Gutenberg) es va deixar de fer servir donat el gran nombre de caràcters emprats en xinès. Estudis actuals sobre la història de la globalització econòmica assenyalen que la Xina va ser la civilització més puixant la major part de la història. L'imperi romà hi comerciava amb la ruta de la seda, però la balança comercial era decididament deficitària pels romans, que compraven seda i l'únic que ells tenien que els xinesos acceptessin era l'or. El Senat romà va intentar debades prohibir els vestits de seda per evitar la sagnia d'or cap a Xina.

Joseph Needham, en el seu clàssic *Science and Civilization in China*, estudia el camí xinès cap a la ciència i la tecnologia. El que m'interessa destacar aquí és només una part concreta d'aquest pensament xinès, i és que es basa en una cosmovisió determinada i que el seu llibre fonamental és i ha estat l'I Ching. Aquest llibre, com a llibre fundacional, és totalment diferent als nostres. No és un conjunt de contes sobre un Déu gelós

d'un poble escollit, ni promet la venjança eterna sobre els enemics dels oprimits (com fan els cristians als esclaus romans) o el jardí de les hurís. L'I Ching intenta copsar patrons i regularitats en els processos del món, i en fa un *codi*; la història d'aquest codi, amb els annexes, comentaris i postil·les, és el que anomenem "llibre I Ching". Més que un text, l'I Ching és un dispositiu per descodificar el món real, fet fa 4000 anys. Que el món sigui "només això" (un dispositiu o mecanisme, una contínua transformació sense un sentit "transcendent", és a dir extern) és el que molts occidentals no poden (o temen) acceptar. Són els que diuen que "hi ha alguna cosa," és a dir, apart de l'Univers tal com és, per que senten que els hi falta alguna cosa, que no els hi quadra allò que Occident diu que hi ha i allò que Occident (com a tradició) ens fa esperar que hi ha de ser.

Tanmateix, si el futur és xinès, probablement serà ateu.

“Sense Religió” es fa difícil de creure? És que la religió és “connatural” a l’home? Això semblen pensar molts occidentals. Segons la definició de “religió” de la *Encyclopedia of Religion*:

– In summary, it may be said that almost every known culture involves the religious in the above sense of a depth dimension in cultural experiences at all levels — a push, whether ill-defined or conscious, toward some sort of ultimacy and transcendence that will provide norms and power for the rest of life. – [El subratllat és meu]

Aquest suposat “push” cap a la transcendència, d’arrel típicament cristiana (o potser de l’Idealisme grec) és el que caracteritza un fenomen dins la categoria de “religiós”. És una noció imperial que tota societat humana ha de tenir “religió” – car és una cosa dins la “natura humana” ésser religiós. De manera semblant, els antropòlegs estudien ètnies que tenen cerimònies i mitologies, i categoritzen tot això com “religió”. Qui té un martell només hi veu claus! Amb una concepte tant laxa segur que trobaran sempre que la religió és “connatural” a l’home: fins i tot els ateus fan funerals per llurs morts i es disfressen de *dràcula* per Carnestoltes.

Deixant de banda les pràctiques supersticioses i les tradicions populars, qua han existit a la Xina com a tot arreu del món, la perspectiva immanent sobre el mon esbandeix la visió transcendent (religiosa) de la conceptualització realitat.

Bibliografia

François Julliard (1992): *Figures de l'immanence: Pour un lecture philosophique du Yi king*. Renard Grasset, Paris.

Richard Nisbett (2003) ***The Geography of Thought. How Asians and Westerners Think Differently...and Why***. Simon & Schuster.

– More than a billion people in the world today claim intellectual inheritance from ancient Greece. More than two billion are the heirs of ancient Chinese traditions of thought. The philosophies and achievements of the Greeks and Chinese of 2,500 years ago were remarkably different, as were the social structures and conceptions of themselves. And, as I hope to show in this chapter, the intellectual aspects of each society make sense in light of their social characteristics.

East Asian thought tends to be more holistic," says Nisbett, who also heads the U-M Culture and Cognition Program. "Holistic approaches attend to the entire field, and make relatively little use of categories and formal logic. They also emphasize change, and they recognize contradiction and the need for multiple perspectives, searching for the 'Middle Way' between opposing propositions.

"Westerners are more analytic, paying attention primarily to the object and the categories to which it belongs and using rules, including formal logic, to explain and predict its behavior."

· Why did the ancient Chinese excel at algebra and arithmetic, but not geometry?

- Why do Western infants learn nouns more rapidly than verbs, when it is the other way around in East Asia?
- Why do East Asians find it so difficult to disentangle an object from its surroundings?

– Un dels trets més originals de la civilització xinesa és haver evolucionat, molt aviat, a partir d'un sentiment religiós, vers la consciència d'una regulació universal. Des de la fi del II mil·lenni abans de la nostra era, la divinització primitiva es veu atrofiada: to prenent el pas sobre el sacrifici, la manipulació endevina-dora encarregada de detectar les regularitats en obra, orienta la especulació en un sentit cosmològic. De l'animisme antic que culminava en la noció de “el Sobirà de Dalt” que comandava el conjunt de la natura i imposava sa voluntat als homes , es passa a la idea d'un “Cel” que tendeix a alliberar-se de les figuracions antropomòrfiques així com a contenir, dins el seu funcionament físic, tota l'omnipotència divina. [...] El sentit del misteri es retira d'allò sobrenatural, ja no reposa sobre el temor a un arbitrari diví, ans ve a confondre's amb el sentiment mateix de “natura”: *aquell fons d'espontaneïtat insondable brollant –sens treva– del dispositiu inexhaurible de la realitat.*

François Julliard (1992): *La Propension des Choses. Pour un histoire de l'efficacité en Chine*, p. 225. Éditions du Seuil, Paris.

I Ching: Gran Comentari

A : I

El Cel és a dalt, la Terra és a baix :

*així es determinen l'iniciador i el receptiu;
a través d'aquesta disposició de baix en alt,
el més i el menys de valor prenen llur disposició.*

*Així, el dur i el mal·leable es freguen l'un contra l'altre,
els vuit trigrammes s'inciten mútuament.*

*Sacsejat pel tro i el llamp,
destenyit pel vent i la pluja;
el sol i la lluna segueixen llur curs:
ara fa fred i ara fa calor;
el camí de **Qian** fa advenir el masculí,
el de **Kun** el femení.*

*El coneixement propi a **Qian** permet un començament continu,
l'activitat pròpia a **Kun** permet l'acompliment dels existents.
És per la facilitat que **Qian** coneix,
és per la simplicitat que **Kun** és capaç.*

*Fàcil, d'on fàcil a conèixer,
simple, d'on fàcil a seguir;
de la facilitat a conèixer resulta la familiaritat,
de la facilitat a seguir resulta l'eficàcia;
de la primera resulta la duració,
de la segona resulta l'amplada.*